

شورای سیاست گذاری حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران
مجتهدده امین

مقاله تحقیق پایانی سطح دو (کارشناسی)

عنوان

آموزه های اخلاقی، تربیتی سوره انسان

استاد راهنما

اکرم قاسمی

استاد داور

آقای محسن برقی کار

پژوهشگر

سهیلا بدر علی شاه

پاییز ۱۳۹۶

چکیده

قرآن کتاب هدایت و موضوع هدایت ،انسان است. سوره مبارکه انسان به ویژه آیه نخست آن موضوعش درباره انسان است .از آن جا که محور این سوره ،انسان و عمل و اخلاص و ایثار و عاقبت کار او در قیامت و نعمت های خوب برای نیکان است ، به سوره انسان نامگذاری شده است .برای آن که هرانسانی بتواند در مسیر قرب الهی قدم بگذارد بدون شک به الگو و راهنمایی نیازمند است که خود این مسیر را طی نموده باشد.

براین اساس انسان های کاملی همچون پیامبران الهی و به ویژه پیامبر اکرم و اهل بیت ایشان علیهم السلام که بالاترین معرفت و عشق به معبود را داشته اند، از کامل ترین مرتبه ی عبودیت الهی برخوردار بوده و زیباترین عبادات را به پیشگاه الهی به جا آورده .

لذا اولین گام در راه قرب حق، شناخت صفات و ویژگی های این الگوهاست . از جمله سوره هایی که در شان و منزلت و فضیلت اهل بیت پیامبر (علیه السلام) ایثار و اخلاص ایشان را به مسکین – یتیم و اسیر مطرح می کند در نوشتار حاضر چون ناظر به نکات اخلاقی و تربیتی سوره ی انسان با محوریت اهل بیت (علیهم السلام) می باشد به مواردی اشاره گردیده که به اختصار می توان از خصوصیات اخلاقی چون خوف از قیامت، ایثار، صبر در برابر معصیت، یاد خدا ، تسبیح در شب و ... نام برد و به مولفه های تربیتی چون تربیت با بیان مراحل خلقت، راه هدایت، هدایت فطری و تشریعی، تربیت تدریجی، پاداشهای ابرار، مراحل هدف خلقت، فواید

آفرینش بهشت و جهنم و... اشاره

کلمات کلیدی: اخلاقی، تربیتی، سوره انسان

مقدمه

چرخه ی حیات در سرتاسر هستی روزی به عالم می آیند و پس از مدتی هر کدام به گونه ای مرگ را تجربه می کنند .

در این میان تنها «انسان» است که بر قسمتی از این چرخه تسلط دارد و می تواند آن را براساس میل خویش تغییر دهد. در تمام عالم هستی تنها انسان است که می تواند به جایی رسد که حتی ملائکه نمی توانند به آن برسانند در نظام تربیتی اسلام، انسان می تواند براساس پرورش صحیح از مرز حیوانی بگذرد و در سایه سار فضل الهی و عبودیت خویش، گام به گام به سوی پروردگار خویش حرکت کند، خود را به مقام والا و پر ارج انسانی برساند البته رسیدن به این مقام میسر نیست مگر با تلاش بسیار و تحصیل ارزش ها و پرهیز از ضد ارزش ها که هر کدام اساس و کلید شایستگی های دیگر و موجب سعادت همه جانبه انسان می شود. دراین مسیر انسان به منبعی نیاز دارد که فراتر از دنیای مادی او باشد و این منبع را کسی جزء عالم نمی تواند در اختیار او گذارد. پس تنها منبع روشن کننده مسیرسعادت انسان کلام خود خالق است که ما علاوه بر آشنایی با آن در امر تدبیر و اندیشیدن در آن نیز بسیار کوشا بوده، چرا که اصل و اساس تدبیر و سپس عمل به آن می باشد پژوهش حاضر با هدف تدبیر و اندیشیدن و فهمیدن آیات نورانی کلام حق سوره انسان را انتخاب نموده و به نکات اخلاقی و تربیتی سوره انسان پرداخته شده امید است که این قدم بسیار کوچک مورد رضایت پروردگار قرار بگیرد انشا..

مفهوم لغوی اخلاق

راغب می گوید: اخلاق جمع خُلُق که مخصوص به قوی و صفات است که با بصیرت قابل درک است.^۱

«خَلَق» به معنی صورت ظاهری و «خُلُق» به معنی صورت باطنی است وقتی می گوییم: فلانی خَلَق و خُلُقش نیکوست، به این معنی است که ظاهر و باطنی زیبا و آراسته دارد.^۲ علامه دهخدا نیز چنین می گوید: «اَخْلَاق جمع خُلُق به معنای خوی و صفت است.^۳»

مفهوم اصطلاحی اخلاق

کلمه « اخلاق » جمع خُلُق و خُلُق شکل درونی انسان است، چنانکه خلق شکل ظاهری و صوری اشیاء است، غرایز و ملکات و صفات روحی و باطنی که در انسان است اخلاق نامیده می شود و به اعمال و رفتاری که از این خلیقات ناشی گردد نیز اخلاق و یا رفتار اخلاقی می گویند.

چگونگی فراهم آوردن شرایط

فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعداد های درونی هر موجود و به منظور و فعلیت رسانیدن امکانات بالقوه موجود در درون او را تربیت نامند. مثال: هسته سیبی را در نظر بگیرید، این هسته استعداد تبدیل شدن به سیب را در درون خود دارد و در صورت فراهم بودن شرایط، این استعداد درونی به فعلیت می رسد و دانه مزبور به درخت سیب و سپس به میوه ای سیب تبدیل خواهد شد. دانه مذکور گرچه بالفعل دانه ای، بیش نیست اما چون امکان تبدیل شدن به

^۱ - حسین بن محمد، راغب اصفهانی المفردات فی الفاظ القرآن - ماده خلق

^۲ - محمد رضا، جباران، علم اخلاق (ترجمه اخلاق عبدالله بشر) ج ۱، قم، سنابل ۱۳۸۳ ص ۲۱

^۳ - علی اکبر دهخدا لغت نامه، ج ۵، چاپ دوم ص ۱۵۲۵

اولین هدفی که برای خلقت انسان ذکر شده است و درواقع اولین ایستگاهی است که باید انسان به آن برسد، شناخت و اعتقاد به خداوند متعال است زیرا تا کسی او را نشناخته باشد بندگی او را نمی کند، فرمان او را نمی شنود، و اعتقادی به هدف نهایی خلقت انسان که خداوند فرموده پیدا نمی کند. از همین جهت گاهی گفته شد که هدف خلقت انسان معرفت به اوست.

دومین مرحله از اهداف خلقت پس از معرفت و شناختن خداوند تبارک و تعالی، عبودیت و بندگی کردن اوست.

عمل به وظایف عبودیت، یگانه وسیله ای است که می تواند ما را به سرمنزل مقصود برساند و هرکس هم درطول تاریخ از انبیاء و ائمه اطهار علیهم السلام گرفته تا پیروان آنها و صالحان، به هر مقامی رسیده، در اثر عمل کردن به وظیفه بوده است و درمقابل سقوطهای معنوی و لغزشهای دینی هم در اثر جهل به وظیفه یا غفلت از آن و یا کاهلی و سستی در آن بوده است. قرآن کریم در آیه معروفی، هدف خلقت انسان واجبه را عبودیت او مطرح کرده است. آنجا که می فرماید:

(وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ)^۱

و من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند. تکالیفی که در قالب احکام تکلیفه پنج گانه (واجب، مستحب، مباح، مکروه و حرام) از طرف دین بیان شده برای ذکر وظائف انسان ها بوده است تا به واسطه عمل به آنها به مقام زُلفی و تقرب به او برسند.

یکی دیگر از اهدافی که برای خلقت انسان ذکر شده است نزول رحمت از طرف پروردگار به انسانها بوده است که این مرحله می تواند بعد از مرحله اول و دوم یعنی شناخت خداوند متعال و عمل به دستورات او باشد. واضح است که منظور از رحمت در این بار رحمت رحیمی است که

---

^۱. سوره ذاریات آیه ۵۶

خاص افراد مومن است، نه رحمت رحمانی که عام برای همه مردم است زیرا رحمت عام مثل رزق، حیات و سلامتی جسمانی و .... برای همه خلایق از کافر و مومن است و شرطی برای استفاده از آنها گذاشته نشده است بلکه از ابتداء خلقت انسان ها، برای بسیاری از آنها می باشد، پس نمی توان رحمت رحمانی که عام است را هدف و مقصد خلقت انسان ها قرارداد .

بعد از آنکه انسان آفریدگار خود را شناخت و با بندگی خویش مستحق رحمت خاص او گردید و دارای نفس مطمئنه شد، وارد مرحله بعدی می شود و آن دخول در بهشت و استفاده از نعمت های ابدی آن است و بهشت در واقع پاداش عبودیتی است که در دار دینا داشته است.

پس انسانی که عمر خود را در دنیا فانی کرده و جسم و اموالش را در راهی که رضایت خدای عز و جل بوده به مصرف رسانده است، خداوند متعال هم پاداش او را بهشت عطا می کند و این مرحله ثمن و بهای کارهای خوبی است که انجام داده و تجلی همان رحمت و نفس مطمئنه ای است که به انسانهای صالح در دنیا داده شده بود^۱.

مرحله پنجم از خلقت انسان که در واقع هدف نهایی است رسیدن به خداوند متعال و ملاقات اوست. این آخرین مقصد است و می توان آن را جواب فلسفه آفرینش جهان قرارداد زیرا که جهان برای تامین نیازهای جسمانی انسان و نیز برای وسایل و ابزار حرکت انسان به سمت

خدای عز و جل است . پس همه چیز در این هدف نهایی خوابیده است و منظور از لقای او این است که وقتی خداوند تبارک و تعالی دارای همه کمالات و صفات پسندیده است و هر کمالی را هم به نحو نام و مطلق دارد پس کمال انسان هم به این می شود که واجد همه این صفات و کمالات به شکل تام گردد و در این صورت است که وجود چنین انسانی رنگ و صبغه الهی می گیرد و هم سنخ با او می شود پس شایسته اتصال روحی با او می گردد قلبش عرش رحمان می شود و فکرش یابنده وجود او به علم حضوری خواهد شد.

---

^۱ . سید ابوالحسن مهدوی، هدف خلقت ، چاپ پنجم، ص ۱۲۶

نتیجه گیری

خداوند متعال فرموده اند: و ما خَلَقْتُ الْجَنَّ وَالْإِنْسَ لِلْإِيعَادُونَ «جن و انس را نیافریدیم مگر برای عبادت پس هدف از خلقت انسان ، بندگی حضرت باری تعالی است، خداوند حکیم توسط قرآن انسان را راهنمایی کرده تا به هدف اصلی خلقت که همان بندگی و عبادت حضرت حق است برسد و در مقام قرب الهی ، سعادت مند گردد، لذا برای این امر انسان باید نسبت به پروردگار عالم، کسب معرفت نماید. قرآن وسیله کسب این معرفت است ، زیرا طبق گفته خداوند قرآن «تبیانٌ لِّکُلِّ شَیْءٍ» است و در آیات آن همه چیز بیان شده است خداوند این قرآن را مانند دیگر کتابهای آسمانی با آیات روشن بر بنده خود نازل کرده تا حق را از باطل جدا کند و راهی که از همه راهها مستقیم تر است، هدایت فرماید.

قرآن در مقام یک متکلم صادق خود را معرفی می نماید، اما نه مانند انسان غلو و بزرگ نمائی می کند و نه شکسته نفسی می نماید بلکه تمام آنچه می گوید حق است و خطائی در آن نیست. انسانی که سراپا غرور ، نسیان، و خطاست برای اینکه بتواند به سر منزل مقصود و سعادت ابدی برسد باید پادر راهی نهد که از هر جهت مطمئن باشد و این اطمینان خاطر هنگامی حاصل می شود که انسان به کلام خدا که ریسمان الهی است چنگ بزند، آداب آن را رعایت نماید، احکامش را جامه عمل بپوشاند و از فرامین آن اطاعت نماید، آن وقت که مقام خلیفه الهی می رسد و همان گونه که نور حق در قرآن تجلی یافته انسان هم متجلی به انوار الهی می شود

منابع

■ قرآن کریم

۱- بهرام پور، ابوالفضل - تفسیر نسیم حیات جزء ۲۹ نگین قم. ناشر: آوای قرآن. چاپ سوم ۱۳۸۶.

۲- جباران محمدرضا، علم اخلاق (ترجمه الاخلاق عبدالله بشر) ج ۱، قم، سال ۱۳۸۳
۳- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه ج ۵، تهران موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ش، چاپ دوم.

۴- طباطبائی، محمد حسین، المیزان تفسیر القرآن ج ۳۹ سید محمد باقر موسوی همدانی - تهران محمدی ۱۳۸۸.

۴- قرائتی محسن، تفسیر نور جلد ۱۲ اول چاپ: سازمان و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ناشر: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۵

۵- محمدعلی سادات، اخلاق اسلامی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها نوبت چاپ : قم (مهر)، چاپ : دوازدهم با تجدیدنظر: ۱۳۷۲

۶- مطهری مرتضی، مقدمه ای بر جهان بینی اسلامی انسان در قرآن، نشر صدرا، قم. کاری از دبیرخانه طرح مطالعاتی بینش مطهر، تهران ۱۳۹۲.

۷- _____، تعلیم و تربیت در اسلام انتشارات الزهرا. تهران، صدرا ۱۳۸۲.

۸- مکارم شیرازی، ناصر، همکاران، تفسیر نمونه ج ۲۵، نوبت چاپ : چهارم - قم، چاپ مدرسه الامام امیرالمومنین (ع) دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ ش.

۹- _____، قرآن حکیم، شرح آیات منتخب ترجمه - ناشر: انتشارات اسوه نوبت چاپ : یازدهم - قم ۱۳۹۳.

۱۰- مهدوی سید ابوالحسن هدف خلقت، به اهتمام: دکتر سید احمد نواب ناشر: نسیم حیات

نوبت چاپ: پنجم مرکز اصفهان کتابفروشی امام خمینی. ۱۳۶۶

منبع عربی

۱- راغب اصفهانی حسین بن محمد، المفردات فی الفاظ القرآن الکریم، چاپ دوم، انتشارات

دفتر نشر کتاب سال ۱۴۰۴ ه.ق.